

รัฐกับศาสนา: ความไม่ชัดเจนของรัฐไทยในความเป็นรัฐโลกวิสัยหรือรัฐศาสนา State and Buddhist: the ambiguous state between secular and religion

กันต์ แสงทอง*

Kan Sangtong

ภัสสร บุษยญฤทธิ์**

Bhasrah Boonyarithi

บทคัดย่อ

ในความเป็นรัฐสมัยใหม่ในโลกตะวันตกนั้นได้แยก ศีลธรรมทางศาสนาและวิถีทางของคนธรรมดาไปเป็นที่เรียบร้อยแล้ว หลังสนธิสัญญา เวสฟาเลี่ยน นำมาสู่จุดกำเนิดรัฐสมัยใหม่ที่เป็นรัฐฆราวาสวิสัย (secular state) ปราศจากการครอบงำใดของทางศาสนา แต่ในกรณีของไทยนั้นมีความแตกต่างออกไปในกระบวนการสร้างรัฐสมัยใหม่ในรัชกาลที่ 5 หรือช่วงราว พ.ศ.2435 ในการปฏิรูประบบราชการเพื่อสร้างให้สยามกลายเป็นรัฐสมัยใหม่เหมือนกับประเทศมหาอำนาจตะวันตก แต่ในความแตกต่างของสยามนั้นมิได้แยกศาสนาออกจากรัฐแต่กลับนำศาสนาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของระบบราชการในรัฐสมัยใหม่ด้วย นั่นคือการตั้งมหาเถรสมาคมเพื่อเป็นองค์กรที่ดูแลควบคุมพระสงฆ์ของไทยโดยเฉพาะ โดยจัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2445 จนมีพัฒนาการมาจนถึง พ.ศ.2485 และกลับมาสู่รูปแบบเดิมในปี พ.ศ.2505 และยังใช้รูปแบบการปกครองสงฆ์สืบเนื่องมาจนถึงทุกวันนี้

จากการที่รัฐได้นำเอาพุทธศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของรัฐแล้วทำให้รัฐไทยเกิดความกำกวมในความเป็นรัฐสมัยใหม่เหมือนตะวันตกกับรัฐก่อนสมัยใหม่ที่ศาสนายังมีความเกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองอยู่ ดูจากการแทรกแซงการปกครองสงฆ์ ในกรณีการแต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราชของคหิโม ในปีพ.ศ.2560 การนำเอาวันสำคัญในทางพุทธศาสนาเป็นวันหยุดราชการ และรัฐพิธีที่เน้นไปทางพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ ทำให้รัฐไทยไม่ได้เข้ารูปแบบของรัฐสมัยใหม่อย่างสมบูรณ์หรือเป็นรัฐก่อนสมัยใหม่ แต่เป็นรัฐกำกวมที่อยู่ร่วมกับศาสนาและเชิดชูศาสนาพุทธมากกว่าศาสนาอื่น แม้ไม่ได้ระบุไว้อย่างชัดเจนในรัฐธรรมนูญก็ตามแต่ก็มีศาสนาพุทธเป็นกลไกหนึ่งของรัฐในการสร้างระเบียบแบบแผนให้กับสังคม

Abstract

In the modern western states, religious morality and secular morality are separated, following the treaty of Westphalia that gave rise to new secular states, without any religious domination. The case of Thailand is different, as the process of making the modern Thai state during the period of 2435 under the bureaucracy reformation to be like those western states by King Rama V did not separate religion from the state, but included it as part of the so-called modern Siam, by establishing the Sangha Supreme Council of Thailand to exclusively govern the Thai monks in 2445 to 2485, then return to the old system in 2505 and still use this particular system until today.

In bringing Buddhism to be part of the state, it inevitably makes the Thai state exists ambiguously whether as the modern state like the west or the pre-modern state that religion used to play a vital role in governing the state, such as interfering in the appointment of the new supreme patriarch of the Buddhist monks, assigning Buddhist days as public holidays and excessively using Buddhist rites in state ceremonies. All of these prevent the Thai state to be the true modern or pre-modern state but the ambiguous religious state that praises Buddhism over other religions, though it is

* นิสิตปริญญาโท ภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

** นิสิตปริญญาโท ภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

not clearly stated in the constitution, and uses Buddhism as one of the mechanisms to build and restore order in its society.

ความเป็นมาและความสำคัญ

ศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคมมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด การเปลี่ยนแปลงใด ที่เกิดขึ้นในการเมืองและสังคมย่อมจะมีผลกระทบต่อศาสนา และทำนองเดียวกันการเปลี่ยนแปลงทางศาสนาก็มีผลกระทบต่อการเมืองและสังคมเช่นเดียวกัน

ถ้าหากจะพิจารณาศาสนาในเชิงโครงสร้างและหน้าที่แล้ว อาจกล่าวได้ว่าศาสนามีหน้าที่สำคัญ 4 ประการนี้ 1) หน้าที่ในการให้คำอธิบาย ซึ่งในสังคมมนุษย์ทุกสังคมจะต้องมีคำถาม เช่น ทำไมเราถึงเกิดมา เกิดมาอยู่ในสถานะทางสังคมอย่างไร ทำไมถึงรวย ทำไมถึงจน ทำไมถึงเป็นผู้ปกครอง ทำไมต้องยอมรับสภาพที่เกิดขึ้นในชีวิตเราเช่นนี้ ศาสนาจะให้คำอธิบายนี้ 2) หน้าที่ในการสนับสนุนสถาบันพื้นฐานต่าง ๆ ของสังคม เช่น สถาบันทางเศรษฐกิจ ทางการเมือง วัฒนธรรม กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ศาสนาเป็นพื้นฐานของอุดมการณ์ทางการเมืองที่อธิบายคุณค่าของมนุษย์ ความชอบธรรมของผู้ปกครอง เป็นต้น 3) หน้าที่ที่เกี่ยวกับบุคคลธรรมดา คือศาสนาทำหน้าที่ให้พลังแก่บุคคลหรือปัจเจกบุคคล ศาสนาจะทำหน้าที่ให้พลังแก่บุคคลในยามวิกฤตการณ์และไม่สามารถหาเหตุผลที่เหมาะสมเพียงพอมาอธิบายได้ เช่น กรณีภัยพิบัติเกิดกับคนที่เรารัก หรือโรคภัยถึงตาย ซึ่งอาจบอกว่าเหตุการณ์เหล่านี้บังเอิญ ซึ่งไม่เพียงพอกับคำอธิบายลักษณะนี้ ศาสนาจึงเข้ามาอธิบายแทน 4) หน้าที่ทำให้สังคมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นั่นคือทำให้ชนบทร่วมประเพณี ระบบความเชื่อต่างที่เป็นระบบความเชื่ออยู่ในสังคมให้รวมกันเป็นหนึ่ง อันนำมาสู่บูรณาการภายในชาติ (สมบุญ สุขสำราญ ,2527)

ความสัมพันธ์ของรัฐกับศาสนานั้นเป็นไปในเชิงอุปถัมภ์กันมาซึ่งความผูกพันที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือ ความภักดีของพระสงฆ์ต่อรัฐซึ่งแสดงออกโดยการให้ความร่วมมือและสนับสนุนรัฐบาล แต่ความภักดีต่อรัฐและต่อผลประโยชน์ของรัฐ อาจจะไม่เพียงพอและเป็นหลักประกันความร่วมมือ ความสนับสนุนและเชื่อฟังนั้นจะมั่นคงตลอดไป

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของไทยเกิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งโปรดให้มีการปฏิรูประบบราชการทั้งด้านโครงสร้างและการบริหารแผ่นดินมีวัตถุประสงค์เพื่อรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางอันนำไปสู่บูรณาการของชาติทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรม นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างของคณะสงฆ์อย่างมาก จะเห็นได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ไทย ร.ศ.121 (พ.ศ.2445) นำมาซึ่งการจัดรูปแบบการปกครองสงฆ์ของไทย

ในความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันสงฆ์ไทยกับรัฐ แม้ว่าในทางสัญลักษณ์ สถาบันทางศาสนาจะเป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณ และผู้กุมอำนาจรัฐจะได้รับความชอบธรรมในอำนาจปกครองในฐานะเป็นผู้ทะนุบำรุงศาสนาและคุ้มครองพระพุทธศาสนา แต่ในความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจนั้นสถาบันพระพุทธศาสนาอยู่ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างทางสังคมที่เป็นส่วนตามและเป็นส่วนที่อยู่ภายใต้การควบคุมของอำนาจทางการเมืองมาตลอดจะเห็นได้จากการที่รัฐออกกฎหมายของฝ่ายรัฐในการเข้ามาดูแลสถาบันสงฆ์ แต่ก็มีคนของรัฐเข้ามาเพื่อคอยกำกับดูแลให้สถาบันทางศาสนาอยู่ในกรอบที่รัฐกำหนดไว้ให้และให้สถาบันสงฆ์เป็นไปในแนวทางตามที่ฝ่ายรัฐต้องการ

ศาสนาพุทธจึงถูกรัฐนำมาใช้เป็นอุดมการณ์ร่วมในการสร้างความเป็นหนึ่งเดียวกัน ซึ่งไทยเองก็ใช้ระบบกลไกราชการในการหล่อหลอมอุดมการณ์นี้ขึ้นมา ที่เห็นชัดเจนมากที่สุดคือการก่อตั้งมหาเถรสมาคมขึ้น เพื่อจัดการรวมศูนย์อำนาจและสร้างให้พระเป็นเจ้าพนักงานปกครองดูแลตามยศและสมณศักดิ์ที่รัฐแต่งตั้งให้ เพราะก่อนการสร้างระบบราชการนั้นความเป็นอิสระของคณะสงฆ์ไทยนั้นมีอยู่สูง ความนิยมนั้นขึ้นอยู่กับตัวบุคคลไม่ใช่ตัวสถาบัน ความหลากหลายในตัวศาสนาจึงมีสูงเพื่อที่จะสร้างความนิยมให้กับตัวครูบาอาจารย์เองในการได้รับความนับถือ โดยพื้นฐานคำสอนของพุทธศาสนานั้นมีท่าทีที่พยายามให้คนหลุดออกจากชนชั้นที่ติดอยู่ภายใต้ชาติกำเนิดและเริ่มต้นใหม่เกิดใหม่ในศาสนาพุทธ เป็นการชำระล้างพันธะผูกพันจากชาติกำเนิดที่มีมาแต่เกิดภายใต้คำอธิบายของศาสนาพราหมณ์ซึ่งครอบงำอินเดียมาช้านาน เพื่อที่จัดโครงสร้างหน้าที่ต่อตัวบุคคลที่พึงมีต่อรัฐ แต่สำหรับในไทยแล้วศาสนาพุทธถูกนำมาใช้ในเชิงเรื่องของผลประโยชน์ที่ทำในอดีตชาติของปัจเจกบุคคล เพื่อเป็นเครื่องมือทางอุดมการณ์ทางการเมืองในการครอบงำความเชื่อของคนเรื่องของชาติกำเนิดของแต่ละบุคคลว่า ทุกนั้นล้วนเกิดขึ้นเป็นสภาพนี้เพราะผลบุญและผลกรรมที่ทำไว้ในอดีตชาติส่งผลให้อยู่ในฐานันดรนั้นตามที่ได้ผลบุญและกรรมที่เคยก่อในอดีตชาติแต่การชำระให้อุดมการณ์พุทธเป็นไปตามที่รัฐต้องการนั้นจำเป็นต้องรวมศูนย์อำนาจการปกครองดูแลสงฆ์เพื่อให้เกิดความเป็นเอกภาพในการจัดการรูปแบบคำสอนที่จะไม่ทำลาย

อำนาจรัฐและเป็นจิตสำนึกร่วมที่หลอมรวมคนในชาติที่มีความแตกต่างหลากหลายในความเป็นชาติพันธุ์ให้อยู่ภายในรัฐเดียวกัน (สมบัติ จันทรวงศ์, 2532)

จากปรากฏการณ์การเรียกร้องให้บัญญัติพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติและการชะลอการโปรดเกล้าฯแต่งตั้งตำแหน่งพระสังฆราชทำให้ผู้ศึกษาดังข้อสงสัยเกี่ยวกับการปกครองภายในรัฐไทยตั้งแต่ประกาศตนว่าเป็นรัฐสมัยใหม่ว่าจัดภาคพุทธศาสนาไว้อยู่ในตำแหน่งใด / ลักษณะใดในการบริหารบ้านเมือง อีกทั้งสงสัยว่าลักษณะความสัมพันธ์ดังกล่าวทำให้รัฐไทยสมควรถูกเรียกว่าเป็นรัฐประเภทใด

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างรัฐไทยกับองค์กรทางพุทธศาสนา ในกรอบเวลาดังแต่ที่รัฐไทยประกาศเป็นรัฐสมัยใหม่ (รัชกาลที่ 5) จนถึงปัจจุบัน

คำถามเพื่อการศึกษา

1. รัฐไทย พุทธศาสนาและองค์กรทางพุทธศาสนามีความสัมพันธ์ต่อกันในลักษณะใด
2. ลักษณะความสัมพันธ์ดังกล่าวทำให้รัฐไทยสามารถถูกจัดประเภทเป็นรัฐฆราวาส ได้หรือไม่ หรือควรเป็นรัฐประเภทอื่น

รัฐไทยกับความเป็นรัฐสมัยใหม่

เพื่อทำความเข้าใจประเทศไทยในฐานะรัฐสมัยใหม่ สิ่งสำคัญยิ่งประการหนึ่งคือการรู้และเข้าใจว่ารัฐสมัยใหม่คืออะไร ด้วยเหตุนี้เนื้อหาที่จะปรากฏในบทนี้จะกล่าวถึงต้นกำเนิดของรัฐสมัยใหม่ เงื่อนไขของการเป็นรัฐสมัยใหม่ และการทำงานของรัฐบาลสมัยใหม่

กำเนิดแนวคิดรัฐสมัยใหม่

รัฐสมัยใหม่ (Modern State) ในทางรัฐศาสตร์ หมายถึงรูปแบบรัฐชนิดหนึ่ง มีต้นกำเนิดมาจากยุโรปในช่วงศตวรรษที่ 17 เป็นผลสืบเนื่องจากสงคราม 30 ปีที่นำมาซึ่งสนธิสัญญาเวสต์ฟาเลีย สนธิสัญญานี้เสมือนบ่งชี้แนวคิดที่สำคัญ 2 ประการ ประการแรกคือ แนวคิดอำนาจอธิปไตยที่แต่ละแคว้นล้วนมีเพื่อใช้จัดการ และตัดสินใจเรื่องราวในแคว้นตัวเองได้อย่างอิสระ (มาตราที่ 76 สนธิสัญญาระบุว่า Item, ... shall be forever incorporated with the Kingdom France, with all manner of Jurisdiction and Sovereignty, without any contradiction from the Emperor, the Empire, House of Austria, or any other: so that no Emperor, or any Prince of the House of Austria, shall, or ever ought to usurp, nor so much as pretend any Right and Power over the said Countrys,...) (Treaty of Westphalia ,Yale Law school) จึงอาจกล่าวได้ว่ายุโรปยุคใหม่ในฐานะทวีปแห่งรัฐเอกราชได้ถือกำเนิดขึ้นเพราะสนธิสัญญานี้

แนวคิดที่สำคัญประการที่สองอันเป็นผลจากสนธิสัญญาฯ คือ แนวคิดความเป็นอิสระของแคว้นในการนับถือศาสนา สืบเนื่องจากสงครามสามสิบปีมีสาเหตุกำเนิดมาจากความขัดแย้งทางศาสนาระหว่างคริสเตียนต่างนิกายในทวีปยุโรป เมื่อสิ้นสุดสงครามจึงมีความพยายามหาวิธีป้องกันไม่ให้เกิดศาสนาเป็นบ่อเกิดของสงครามขึ้นได้อีก สนธิสัญญาเวสต์ฟาเลีย (ซึ่งกำเนิดขึ้นหลังสงครามยุติ) จึงบัญญัติข้อตกลงว่าด้วยความเป็นอิสระในการนับถือศาสนา การปฏิบัติศาสนกิจของแคว้นและประชาชนในแคว้น (ในสนธิสัญญาจำเพาะไว้ที่ แคว้นและประชาชนในอ็อกเบิร์ค และ ออฟเฟินไฮล์ม) ดังข้อความที่ว่า That those of the Confession of Augsburg, and particularly the Inhabitants of Oppenheim, ... shall have the free Exercise of their Religion, as well in public Churches at the appointed Hours, as in private in their own Houses, or in others chosen for this purpose by their Ministers, or by those of their Neighbours, preaching the Word of God. (Sternberger, Dolf,1968)เมื่อทั้งสองแนวคิดต่างเป็นรากฐานให้กับ

ความคิดเรื่องรัฐสมัยใหม่ การศึกษาประเด็นดังกล่าวจึงจำเป็นต้องมีความเชื่อมโยงระหว่างมิติของรัฐและภาคสนามอย่างไม่อาจปฏิเสธได้

รูปแบบของรัฐสมัยใหม่

รัฐสมัยใหม่ทำงานอยู่ภายใต้กรอบ 4 ประการได้แก่ 1.อาณาเขต 2.อำนาจอธิปไตยและความชอบธรรมทางอำนาจ 3.พลเมือง และ 4 ผู้ใช้อำนาจปกครอง กรอบทั้งสี่นี้ใช้พิจารณาเพื่อจำแนกให้เห็นความแตกต่างระหว่างลักษณะรัฐโบราณ และรัฐสมัยใหม่

“อาณาเขต” รัฐโบราณแตกต่างจากรัฐสมัยใหม่เนื่องจากรัฐโบราณไม่ยึดติดกับความแน่นอนของอาณาเขตเพื่อจัดการปกครองหากแต่มุ่งขยายอาณาเขตเพื่อกวาดต้อนกำลังพลเป็นสำคัญและให้ความสำคัญกับเมืองราชธานีเป็นหลัก จึงเป็นผลให้ดินแดนที่ยังอยู่ไกลเมืองหลวงออกไปก็จะยิ่งอยู่ใต้อำนาจปกครองของราชธานีอ่อนลงเท่านั้น ต่างกับรัฐสมัยใหม่ให้ความสำคัญกับอาณาเขตที่ระบุได้อย่างแน่นอนว่าแต่ละรัฐมีจุดเริ่มต้นและสิ้นสุดตรงไหน เพื่อที่ศูนย์กลางจะสามารถใช้อำนาจปกครองได้แก่ภายในเขตปกครองของตน “อำนาจอธิปไตยและความชอบธรรมทางอำนาจ” เป็นกรอบพิจารณาข้อที่สอง จากการศึกษาพบว่าในมิติรัฐโบราณนั้น แนวคิดอำนาจอธิปไตยยังไม่สามารถทำงานได้อย่างเต็มที่สืบเนื่องมาจากเขตแดนของแต่ละรัฐที่ลื่นไหล จึงทำให้รัฐหนึ่งสามารถแสดงความสวามิภักดิ์ได้กับหลากหลายรัฐ (จิมก้องได้หลายเมือง) เช่นนี้จึงไม่อาจชี้ชัดได้ว่ารัฐหรือแคว้นนั้นมีพื้นที่การปกครองแท้จริง-ไม่ทับซ้อนขนาดเท่าใด อีกทั้ง “ความชอบธรรมทางอำนาจ” ที่แต่ละรัฐหยิบขึ้นเพื่ออ้างสิทธิการใช้อำนาจในดินแดนใดใดนั้นก็มิมีลักษณะและที่มาที่หลากหลาย (ประเด็นด้านศาสนา ก็เป็นประเด็นที่หยิบยกขึ้นเพื่ออ้างสิทธิหรือก่อความรุนแรงเพื่อให้ได้มาซึ่งดินแดนและสิทธิการปกครองอยู่บ่อยครั้งในอดีต) ต่างจากรัฐสมัยใหม่ที่มีฐานคิดเรื่องอำนาจอธิปไตยและความชอบธรรมทางอำนาจมีอย่างชัดเจน เนื่องจากรูปแบบรัฐสมัยใหม่ทำให้รู้เขตแดนที่ชัดเจนของแต่ละรัฐ อำนาจอธิปไตยจึงสามารถกำหนดใช้ได้แค่นั้นพื้นที่ที่แต่ละรัฐระบุไว้เท่านั้นรัฐอื่นไม่อาจเข้าแทรกแซงได้ (เป็นผลผลิตจากสนธิสัญญาเวสต์ฟาเลีย) และแนวคิดความชอบธรรมทางอำนาจก็พัฒนาขึ้นเช่นกัน ประเด็นสำคัญคือศาสนาไม่อาจเป็นแหล่งความชอบธรรมทางอำนาจสูงสุดได้อีกต่อไปหากแต่แทนที่ด้วยตัวบทกฎหมายและการยอมรับของผู้ที่อยู่ใต้ปกครองต่ออำนาจของผู้ปกครองที่มีต่อตน ดังที่ ดอล์ฟ สเติร์นเบอร์เกอร์ (Dolf Sternberger) ปรัชญาเมธีรัฐศาสตร์เยอรมัน กล่าวว่า “ความชอบธรรมเป็นรากฐานของอำนาจในการปกครองที่พึงใช้เมื่อฝ่ายผู้ปกครองตระหนักว่า ตนมีสิทธิจะปกครอง และเมื่อผู้ใต้ปกครองยอมรับสิทธินั้นพอสมควร” (legitimacy is the foundation of such governmental power as is exercised, both with a consciousness on the government's part that it has a right to govern, and with some recognition by the governed of that right (Sternberger, 1968))

ประการที่สามคือพลเมือง รัฐโบราณให้ความสำคัญกับคนในดินแดนอย่างมาก แต่ไม่ใช่ในมิติที่รัฐสมัยใหม่มอง กล่าวคือรัฐโบราณเห็นคนสำคัญในฐานะที่เป็นแหล่งแรงงานและกำลังพลในการผลิตและด้านทานข้าวเพียงเท่านั้น ทว่ารัฐสมัยใหม่ให้มิติประชากรของตนว่าเป็น “พลเมือง” ผู้ซึ่งมีสิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบต่อการบริหารการแห่งรัฐด้วย ประการสุดท้ายคือกลุ่มผู้ใช้อำนาจปกครอง ประเด็นนี้ทั้งรัฐโบราณและรัฐสมัยใหม่ต่างก็มีร่วมกันแต่อาจจะมิบ้างมิติที่ต่างกัน เช่นระยะเวลาในการใช้อำนาจปกครอง วิธีการปกครองเป็นต้น ข้อมูลทั้งสี่ประการสามารถสรุปได้ดังตารางด้านล่าง

ประเด็น	รัฐโบราณ	รัฐสมัยใหม่
พื้นที่เขตแดน	ไม่ชัดเจน	ชัดเจน
คนในรัฐ	เป็นแค่กำลังพล	เป็นพลเมืองของรัฐ มีจิตสำนึกแห่งการเป็นคนของรัฐ
อำนาจอธิปไตย	อำนาจไม่รวมศูนย์ (ประเทศราชสามารถจ้อง ได้กับหลายรัฐ)	อำนาจรวมศูนย์
รัฐบาล	มี	มี

การจัดการภายในรัฐสมัยใหม่

รัฐสมัยใหม่มีการจัดโครงสร้างอำนาจภายในรัฐเป็น 2 ประเภทหลัก ถ้ามีการรวมอำนาจสถิตอยู่ที่ยอดเดียว หรือมีศูนย์อำนาจเดียวในการตรากฎหมายและผลิตนโยบายปกครองประเทศ หรืออำนาจบริหารกระจุกตัวอยู่ที่รัฐบาลแห่งชาติ มักเรียกรูปแบบการปกครองของรัฐนี้ว่า “รัฐเดี่ยว” แต่ถ้ารัฐมีศูนย์อำนาจที่กระจายไปหลายพื้นที่และแบ่งอำนาจออกหลายช่วงชั้นอย่างมีแบบแผน มักเรียกรูปแบบรัฐประเภทนี้ว่า ‘รัฐรวม’ (เดช บุญนาค, 2548)

สำหรับระบบรัฐเดี่ยว อาจมีการจำแนกออกเป็น รัฐเดี่ยวรวมศูนย์แบบเข้มข้น (Concentration) ซึ่งเป็นการจัดการปกครองที่รวมอำนาจการตัดสินใจไว้ที่ส่วนกลางแทบทั้งหมด ไม่ปล่อยให้ชุมชนการเมืองใดแยกตัวออกไปเป็นอิสระ หรือ รัฐเดี่ยวแบบกระจายอำนาจ (Decentralization) ซึ่งรัฐบาลแห่งชาติยอมสละอำนาจหรือมอบอำนาจบริหารบางส่วนให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (เดช บุญนาค, 2548) เพื่อเปิดโอกาสให้พลเมืองมีส่วนร่วมในการจัดการปกครองตนเองมากขึ้น

ระบบรัฐรวม อาจมีทั้งแบบสมาพันธรัฐ (Confederation) ที่เกิดจากการรวมตัวของรัฐต่าง ๆ แบบหลวม ๆ ตามสนธิสัญญา โดยรัฐสมาชิกยังคงมีอำนาจอิสระในการปกครองภายใน หรือ รัฐรวมแบบสหพันธรัฐ (Federation) ซึ่งเป็นการรวมตัวของพหุรัฐที่เหนียวแน่นกว่าแบบสมาพันธรัฐ โดยมีการสร้างรัฐขึ้นมาใหม่ให้มีอธิปไตยเหนือดินแดนรัฐเดิมที่ถูกบูรณาการเข้าด้วยกัน โดยรัฐต่าง ๆ เหล่านี้ ยอมสละอำนาจบางส่วนของตนให้แก่รัฐที่สร้างขึ้นใหม่ จนทำให้เกิดรัฐขึ้นสองระดับ ได้แก่ รัฐระดับบน หรือ รัฐที่ถูกสถาปนาขึ้นใหม่ ซึ่งมักเรียกว่า “รัฐบาลกลาง” กับ รัฐสหพันธ์หรือรัฐระดับล่าง ซึ่งมักเรียกกันว่า “มลรัฐ” (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2546) การเข้าสู่รัฐสมัยใหม่ของสยามรัฐไทยปรับตัวสู่การเป็นรัฐสมัยใหม่ผ่านนโยบายโยกอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางเพื่อกระชับดินแดนในสมัยรัชกาลที่ 5 ทำให้สยามเปลี่ยนแปลงสภาพจากอาณาจักรจารีตเข้าสู่รัฐสมัยใหม่ ตามแนวคิดเอกนิยม (รัฐเดี่ยว) ที่เน้นอำนาจรวมศูนย์ สะท้อนจากการโยกอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางเพื่อกระชับดินแดนในสมัยรัชกาลที่ 5 กระบวนการนี้ได้ทำให้สยามแปลงสภาพจากอาณาจักรจารีตเข้าสู่รัฐสมัยใหม่แนวเอกนิยม ซึ่งมีสมรรถนะในการตรึงดินแดนล้านนา อีสาน หรือ หัวเมืองมลายูตอนบน ให้ผนึกติดกับแกนกลางกรุงเทพฯ อย่างเหนียวแน่นได้รวมการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล โดยแม้รัฐไทยในยุคต่อมาจะมีนวัตกรรมการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นมากขึ้น เช่น การจัดตั้งองค์กรบริหารส่วนตำบลหรือการปกครองท้องถิ่นรูปแบบพิเศษอื่น หากแต่รวมศูนย์และระดับการพัฒนาประชาธิปไตยที่มากขึ้นลงผกผันตามระดับการทำรัฐประหารหรือการครองอำนาจของชนชั้นนำส่วนกลางสายอนุรักษนิยม/อำนาจนิยม กลับทำให้การปกครองรัฐเดี่ยวที่โน้มเอียงมาทางรัฐรวมศูนย์แบบเข้มข้น ยังคงกลายเป็นรูปแบบการปกครองคลาสสิกของรัฐไทย กล่าวคือแม้ต่อมาจะมีนวัตกรรมการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นมากขึ้น แต่การครองอำนาจของชนชั้นนำในการบริหารราชการแผ่นดิน ก็ยังสะท้อนภาพการปกครองแบบรวมศูนย์ของรัฐไทยได้อยู่ดี (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2546) การมีระบบรัฐการ กระทรวง ทบวง กรม คือ ระบบรัฐการที่สะท้อนการดำเนินการและการบริหารงานภาครัฐแบบอิงส่วนกลางของฝ่ายบริหาร เพื่อสนองความต้องการของประชาชน ทำให้มีลักษณะการปกครองและบริหารงานแบบรวมอำนาจ หมายความว่า เป็นการรวมอำนาจในการสั่งการ การกำหนดนโยบายการวางแผน การควบคุมตรวจสอบ และการบริหารราชการสำคัญ ๆ ไว้ที่นายกรัฐมนตรี คณะรัฐมนตรีและกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ ตามหลักการรวมอำนาจ การจัดระเบียบบริหารราชการส่วนกลาง

อีกทั้ง ความเป็นรัฐสมัยใหม่ของไทยยังทวีความชัดเจนขึ้นในรัชสมัยของในหลวงรัชกาลที่ 6 จากการที่ท่านทรงประกาศใช้กฎหมายว่าด้วยการจัดการประชากร (people management) โดยพิจารณาแบบกฎหมายไทยว่าด้วยการจัดการประชากรที่รัฐไทยเริ่มบัญญัติขึ้นในยุคแรกนี้ จะพบว่า แนวคิดในการจัดการประชากรที่ถูกนำมาใช้ ก็เป็นแนวคิดในลักษณะเดียวกับที่ใช้ในประเทศตะวันตก โดยเฉพาะในรูปแบบที่ใช้ในประเทศภาคพื้นยุโรป กล่าวคือ ประชากรถูกจำแนกออกเป็น 2 กลุ่ม อันได้แก่ ประชากรที่มีสัญชาติของประเทศไทย ซึ่งเรียกคนกลุ่มนี้อีกอย่างว่า “คนชาติ (national)” และ ประชากรที่ไม่มีสัญชาติของประเทศไทย ซึ่งเรียกคนกลุ่มนี้อีกอย่างว่า “คนต่างด้าว (alien)” ประชากรที่เป็นคนชาติย่อมมีสิทธิตามกฎหมายมหาชนที่สมบูรณ์และดีกว่าประชากรที่เป็นคนต่างด้าว นอกจากนั้น ความเป็นประชากรที่ชอบด้วยกฎหมาย (Lawful Population) ขึ้นอยู่กับความมีชื่อในทะเบียนราษฎร (Civil Registration) ของรัฐไทย

อีกนโยบายหนึ่งที่สะท้อนความเป็นรัฐสมัยใหม่ของประเทศ (สยาม) ไทยคือการตราพระราชบัญญัตินามสกุล สืบเนื่องจากโบราณมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 คนไทยเราไม่มีนามสกุลใช้ มีแต่ชื่อโดด ๆ ทั้งชื่อก็ยังซ้ำกันมาก อย่าง อิน จัน มั่น คง แดง ดำ ขาว เขียว เลยไม่รู้ว่าจะแดงไหน ดำไหน ด้วยเหตุนี้ ในรัชกาลที่ 6 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ ประกาศพระราชบัญญัตินามสกุลขึ้นในวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ. 2455 บังคับ

ใช้เป็นกฎหมายตั้งแต่วันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ.2456 เป็นต้นไป ให้คนไทยต้องมีนามสกุล เพื่อสะดวกแก่การจดทะเบียน คนเกิด คนตาย และทำการสมรส

การบัญญัตินามสกุล นอกจากจะเป็นกลไกของรัฐเพื่อใช้จัดการพลเมืองของตนให้สามารถระบุสถานะชัดเจนแน่นอนตามเอกสารราชการแล้ว ความสำคัญอีกประการหนึ่งที่รัชกาลที่ 6 ระบุไว้ก็คือ การมีนามสกุลนั้นเป็นสิ่งสะท้อนความผูกโยงทางเครือญาติ ซึ่งจะทำให้คนมีความระงับใจหากคิดกระทำการใดใดเพราะจะส่งผลกระทบต่อวงศ์ตระกูล

“...การมีชื่อตระกูลเป็นความสะดวกมาก อย่างต่ำ ๆ ที่ใคร ๆ ก็ย่อมจะมองเห็นได้ คือชื่อคนในทะเบียนสามโนครัวจะได้ไม่ปนกัน แต่อันที่จริงจะมีผลสำคัญกว่านั้น คือ จะทำให้เรารู้จัก ราถุภคถึงบรรพบุรุษของตนผู้ได้อุสหากรรมก่อสร้างตัวมา และได้ตั้งตระกูลไว้ให้มีชื่อในแผ่นดิน เราผู้เป็นเผ่าพันธุ์ของท่านได้รับมรดกมาแล้ว จำต้องประพฤติตนให้สมกับที่ท่านได้ทำดีมาไว้ และการที่จะตั้งใจเช่นนี้ ถ้ามีชื่อที่ต้องรักษา มิให้เสื่อมทรามไปแล้วย่อมจะทำให้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวหัวใจคนมิให้ตามใจตนไปฝ่ายเดียว จะถือว่า “ตัวใครก็ตัวใคร” ไม่ได้อีกต่อไป จะต้องรักษาทั้งชื่อของตัวเองทั้งชื่อของตระกูลด้วยอีกส่วน ...” (ประสงศ์ สุขุม ,2547)

รัฐ (สยาม) ไทยสมัยใหม่ กับ ศาสนา

ปัญหาต่อการสร้างรัฐชาติสมัยใหม่นั้น คือปัญหาอัตลักษณ์ของประชาชนที่อยู่ภายใต้รัฐ คำถามใหญ่ของสยามในการสร้างรัฐสมัยใหม่ เพื่อให้ประชาชนมีจิตสำนึกร่วมในความเป็นชาตินั้นควรจะทำอย่างไร รัฐจะดัดแปลงประชาชนในความหมายสมัยใหม่ด้วยวิธีอย่างไร จะปลูกฝังโลกทัศน์ที่รัฐเห็นว่าถูกต้องให้กับพวกเขาด้วยวิธีใด ตรงนี้เป็นเรื่องใหญ่เพราะว่าชาติในทางกายภาพไม่ใช่สิ่งประดิษฐ์ของรัฐไทยเสียทีเดียวเกิดจากเงื่อนไขในเรื่องเขตแดนเดียวกันเงื่อนไขตามภาวะวิสัย เป็นคำท้าทายต่อว่ารัฐที่เกิดใหม่อัตลักษณ์ที่แตกต่างของคนในรัฐเข้าด้วยกันอย่างไร คำตอบจึงออกมาที่การสร้างอัตลักษณ์ใหม่ให้กับคนในประเทศ โดยผ่านการสร้างจิตสำนึกร่วม สิ่งหนึ่งที่รัฐสยามสมัยใหม่นำมาใช้ในการสร้างอัตลักษณ์ร่วมนั้นก็คือ ศาสนาพุทธ ซึ่งเป็นอุดมการณ์และค่านิยมร่วมของผู้คนในแถบอุษาคเนย์ ซึ่งหลายๆชนชาติที่อยู่ร่วมในสยามก่อนจะเป็นรัฐสมัยใหม่นั้นมีร่วมกันแต่เดิมอยู่แล้ว

บทบาทของรัฐและการก่อตั้ง “มหาเถรสมาคม”

ศาสนาพุทธจึงถูกรัฐนำมาใช้เป็นอุดมการณ์ร่วมในการสร้างความเป็นรัฐชาติ ซึ่งรัฐไทยเองก็ใช้ระบบกลไกราชการในการหล่อหลอมอุดมการณ์นี้ขึ้นมา ที่เห็นชัดเจนมากที่สุดคือการก่อตั้งมหาเถรสมาคม เพื่อจัดการรวมศูนย์อำนาจและสร้างให้พระเป็นข้าราชการให้มีฐานะเป็นเจ้าพนักงานปกครองดูแลตามยศและสมณศักดิ์ที่รัฐแต่งตั้งให้ เพราะก่อนการสร้างระบบราชการนั้นความเป็นอิสระของคณะสงฆ์ไทยนั้นมียุคสูง ความนิยมนั้นขึ้นอยู่กับตัวบุคคลไม่ใช่ตัวสถาบัน ความหลากหลายในตัวศาสนาจึงมีสูงเพื่อที่จะสร้างความนิยมให้กับตัวครูบาอาจารย์เองในการได้รับความนับถือ

โดยพื้นฐานคำสอนของพุทธศาสนานั้นมีท่าทีที่พยายามให้คนหลุดออกจากชนชั้นที่ติดอยู่ภายใต้ชาติกำเนิดและเริ่มต้นใหม่เกิดใหม่ในศาสนาพุทธ เป็นการชำระล้างพันธะผูกพันจากชาติกำเนิดที่มีมาแต่เกิดภายใต้คำอธิบายของศาสนาพราหมณ์ซึ่งครอบงำอินเดียมาช้านาน เพื่อที่จัดโครงสร้างหน้าที่ต่อตัวบุคคลที่พึงมีต่อรัฐ ชนชั้นและพระเจ้าให้ทำหน้าที่ของตนเองในสังคมนั้นอย่างไม่มีทางหลุดพ้นหรือสามารถต่อต้านตั้งคำถามกับระบบได้ ศาสนาพุทธจึงเป็นทางออกของการถูกตรึงอยู่ในสังคมในช่วงเวลาขณะนั้น

แต่สำหรับในไทยแล้วศาสนาพุทธถูกนำมาใช้ในเชิงเรื่องของผลประโยชน์ที่ทำในอดีตชาติของปัจเจกบุคคล เพื่อเป็นเครื่องมือทางอุดมการณ์ทางการเมืองในการครอบงำความเชื่อของคนเรื่องของชาติกำเนิดของแต่ละบุคคลว่า ทุกนั้นล้วนเกิดขึ้นเป็นสภาพนี้เพราะผลบุญและผลกรรมที่ทำไว้ในอดีตชาติจึงส่งผลให้เขาจึงต้องอยู่ในฐานะนั้นๆ ตามที่ผลบุญและกรรมที่ตัวเองเคยก่อในอดีตชาติ

แต่การชำระให้อุดมการณ์พุทธเป็นไปตามที่รัฐต้องการนั้นจำเป็นต้องรวมศูนย์อำนาจการปกครองดูแลสงฆ์เพื่อให้เกิดความเป็นเอกภาพในการจัดการรูปแบบคำสอนที่จะไม่ท้าทายอำนาจรัฐ และเป็นจิตสำนึกร่วมที่หลอมรวมคนในชาติที่มีความแตกต่างหลากหลายในความเป็นชาติพันธุ์ภายในรัฐเดียวกัน

วันหยุดของชาติที่ตรงกับวันสำคัญทางพุทธศาสนา

แม้ว่ารัฐไทยจะรับเอาแนวคิดความเป็นรัฐสมัยใหม่มาทั้งจากรูปแบบการบริหารงานกิจการบ้านเมืองโดยแบ่งแยกสายงานตามความชำนาญ แต่สิ่งหนึ่งที่เป็นมรดกจากประวัติศาสตร์จารีตโบราณคือประเพณีวันสำคัญทางศาสนา ซึ่งเป็นค่านิยมพื้นฐานของประชาชนทั่วไป รวมถึงข้าราชการตามกระทรวง กรม ต่าง ๆ ด้วย

สิ่งที่รัฐใช้ประโยชน์จากค่านิยมที่มีอยู่แล้วในสังคมไทยนั้นคือการทำให้วันสำคัญทางศาสนากลายเป็นวันหยุดทางราชการ เพื่อสร้างความชอบธรรมของตัวรัฐ ให้ประชาชนเห็นว่ารัฐนั้นเป็นผู้อุปถัมภ์ศาสนาพุทธ ทั้งยังส่งเสริมให้ข้าราชการได้มีเวลาว่างไปประกอบศาสนากิจตามความเชื่อความศรัทธาของตน ซึ่งนัยยะของวันหยุดราชการที่อิงกับศาสนานั้นคือการแสดงอำนาจในเชิงพิธีกรรมอย่างหนึ่งคือ แม้ตัวรัฐเองจะเป็นรัฐสมัยใหม่ที่ดำเนินการพัฒนาการปกครองไปในแนวทางตะวันตกแล้ว แต่ก็ยังให้ความสำคัญกับศาสนาและพิธีกรรมที่ฝังอยู่ในชีวิตประจำวันโดยการอนุญาตให้หยุดได้ในวันสำคัญทางศาสนา

ความพยายามเรียกร้องให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ

หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ.2475 รัฐไทยได้เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบกษัตริย์เป็นประชาธิปไตย มีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายเป็นกติกาสถาบันสูงสุดของบ้านเมือง ซึ่งในบัญญัติรูปแบบรัฐ โครงสร้างรัฐ และหน้าที่รัฐต่อประชาชน ซึ่งมีพัฒนาการของรัฐธรรมนูญเรื่อยมา จนมาถึงในปี พ.ศ.2550 หลังการรัฐประหารในปี พ.ศ.2549 ของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ซึ่งหลังการยึดอำนาจก็ได้มีการร่างรัฐธรรมนูญหลังการยึดอำนาจขึ้น ซึ่งในช่วงเวลานั้นได้มีการเรียกร้องให้มีการบัญญัติพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติโดยอ้างถึงว่าคนไทยส่วนใหญ่ร้อยละ 90 เป็นพุทธศาสนิกชนอ้างอิงจากทะเบียนราษฎรที่ระบุไว้ในบัตรประชาชนถึงศาสนาที่นับถือ ในที่สุดแล้วก็ไม่ถูกระบุไว้ในรัฐธรรมนูญปี พ.ศ.2550

และความพยายามครั้งที่ 2 คือ พ.ศ.2557 - 2558 ในการรณรงค์ให้บรรจุพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ ซึ่งครั้งนี้ได้มีพัฒนาการจากการเรียกร้องคือ รัฐธรรมนูญได้ระบุให้รัฐต้องให้การคุ้มครองส่งเสริมพุทธศาสนา แม้ไม่ได้ระบุไปตรง ๆ แต่ก็เป็นการบอกให้รัฐเป็นรัฐสมัยใหม่ที่ต้องเข้ามาอุปถัมภ์ศาสนาพุทธ ดูแลศาสนาพุทธซึ่งเป็นหน้าที่ของรัฐที่ถูกระบุลงไปในรัฐธรรมนูญฉบับล่าสุด

การสงวนการตีความหลักคำสอนของพุทธศาสนาแก่บางรูปแบบที่พึงประสงค์

รัฐเป็นเพียงผู้เดียวที่ทำหน้าที่ออกกฎหมายรวมทั้งควบคุมระบบการดูแลระบบการลงโทษผู้กระทำความผิด การก่อตั้งมหาเถรสมาคมนั้นคือได้ว่ารัฐได้สร้างระบบราชการใหม่สูงชันขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่ควบคุมดูแลและลงโทษพระด้วยกันเอง และถือสิทธิในการอธิบายหลักธรรมคำสอน การนับถือศาสนาพุทธ ทำให้พุทธศาสนามีเข้ามาบทบาทสำคัญในการแก้ไขปัญหาของประชาชนให้สงบสุขเพราะว่าประเทศไทยทั้งสังคมยังเชื่อว่าคำสอนของพุทธศาสนาคือทางออกของสังคมในท้ายที่สุด เนื่องจากสังคมมีความผูกพันทางวัฒนธรรมกับพุทธศาสนามายาวนานมี “ทุนทางสังคม”

หากการที่รัฐจะสงวนการตีความคำสอนให้ไปในทางเดียวกับที่รัฐต้องการได้นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการหรือสถาบันขึ้นมารองรับในการทำหน้าที่ตรงนี้ ซึ่งรัฐสมัยใหม่ได้นำเอาแนวคิดจากตะวันตกในการสร้างสถาบัน การศึกษามาใช้เพื่อทำหน้าที่ตรงนี้ นั่นคือการตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ขึ้นขึ้นอันได้แก่ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อจัดการเรียนการสอนและครอบงำให้สงฆ์ไทยที่ผ่านสถาบันทางการศึกษานี้แล้วมีจารีตวัตรปฏิบัติที่เหมือนกัน และให้มีการอธิบายหลักธรรมคำสอนเหมือนกันตามที่รัฐต้องการ

หากการส่งออกความรู้และการสร้างหลักสูตรการศึกษาจากส่วนกลางแก่ประชาชน (โดยมีเป้าหมายประสงค์เพื่อสร้างความเข้มแข็งของเมืองของรัฐ) เป็นวิธีการสร้างรัฐสมัยใหม่ทางโลกฆราวาสแล้ว การรวมศูนย์ความรู้และความคิดทางพุทธศาสนาจากส่วนกลางก็สามารถมองได้ว่าเป็นไปเพื่อการสร้างรัฐสมัยใหม่ทางธรรมได้เช่นกัน เพราะหากรัฐส่วนกลางไม่ทำเช่นนั้น ภาคศาสนาในท้องถิ่นอาจอาศัยอิทธิพลที่ตนมีต่อชาวบ้านผ่านอำนาจการตีความหลักคำสอนทางศาสนาในแบบที่ตนต้องการ(เนื่องจากสงฆ์เป็นฝ่ายผูกขาดความรู้ภาษาบาลีอันเป็นภาษาจารีตคำสอนทางพุทธศาสนา) และอำนาจผูกขาดในการประกอบพิธีกรรมในการสร้างความกระตือรือร้นต่อรัฐ หรือบั่นทอนความสามารถของรัฐในการปกครองปริมณฑล

ใดก็ได้ได้ ดังนั้นการกำหนดความรู้ทางศาสนาจากส่วนกลางนอกจากจะเป็นกระทำให้แจ้งอำนาจรวมศูนย์ของรัฐแล้ว ยังเป็นไปเพื่อลดฐานอิทธิพลของภาคศาสนาที่มีอยู่ในสังคมและชุมชนท้องถิ่นด้วย

ดังนั้นจึงเป็นเรื่องสำคัญมากสำหรับรัฐไทยในการผูกขาดการตีความคำสอนในทางพุทธศาสนา ซึ่งในกรณีนี้มีบทเรียนมาแล้วจากสังคมตะวันตกในเรื่องการตีความไบเบิลที่แตกต่างกันของเหล่าบาทหลวงทั้งหลาย อันนำไปสู่การแตกนิกายย่อย ๆ ไม่รวมศูนย์อยู่ที่ว่าติดกันอีกต่อไป เป็นผลให้ไม่สามารถควบคุมศรัทธาและความเชื่อของศาสนิกชนได้อีก จึงนำไปสู่การเผชิญหน้ากับวิกฤตศรัทธาในตอนท้าย รัฐไทยและชนชั้นนำไทยเรียนรู้และเห็นเหตุการณ์ดังกล่าวเป็นบทเรียน จึงดำเนินการรวมศูนย์การปกครองและการสร้างสถาบันการศึกษาของสงฆ์ไว้ที่ศูนย์กลาง เพื่อการควบคุมการเผยแผ่หรือการตีความคำสอนที่ไม่พึงประสงค์ต่อรัฐ

การแต่งตั้งพระสังฆราช และการชะลอการแต่งตั้งพระสังฆราชของคหใหม่

ระบบการปกครองสงฆ์ไทยนั้นถูกออกแบบมาให้คล้ายกับระบบปกครองบ้านเมืองของฆราวาสคือมีสภาสงฆ์และประมุขแห่งสงฆ์นั้นคือสังฆราช ซึ่งหากเปรียบเทียบให้เข้าใจง่ายแล้ว คือ อธิบดีกรมหรือปลัดกระทรวง ซึ่งฝ่ายรัฐให้อำนาจหน้าที่ในการดูแลพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาด้วยตนเอง ซึ่งต้องได้รับการโปรดเกล้าแต่งตั้งจากกษัตริย์ โดยการให้ฝ่ายบริหารแห่งรัฐเสนอชื่อขึ้นทูลถวายเพื่อได้รับการโปรดเกล้าฯ

“สังฆราช” คือ ราชอาของสงฆ์ ราชอาของหมู่คณะ เป็นพระมหาเถระผู้เป็นใหญ่สูงสุดในสังฆมณฑลตำแหน่ง

“สมเด็จพระสังฆราช” เป็นประธานการปกครองคณะสงฆ์ มีอำนาจหน้าที่สูงสุด ทั้งอำนาจบริหาร นิติบัญญัติ และตุลาการ ในคณะสงฆ์

“อำนาจบริหาร” ได้แก่ อำนาจการปกครองและบริหารกิจการคณะสงฆ์ของคณะสังฆมนตรีเดิมเป็นอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคมซึ่งสมเด็จพระสังฆราชเป็นประธาน

“อำนาจนิติบัญญัติ” ได้แก่ หน้าที่ของสังฆสภา เป็นอำนาจของมหาเถรสมาคมเช่นกัน ทั้งตรากฎหมายมหาเถรสมาคม ออกข้อบังคับมหาเถรสมาคม วางระเบียบมหาเถรสมาคมออกคำสั่งมหาเถรสมาคม ฯลฯ

“อำนาจตุลาการ” ได้แก่ การพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์หรือคดีความในคณะสงฆ์เป็นอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคม ตามความ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ 2505

สมเด็จพระสังฆราชทรงดำรงตำแหน่ง “สกลมหาสังฆปริณายก” ในฐานะพระประมุข ทรงมีอำนาจบัญชาการคณะสงฆ์ และตราพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช โดยการบัญชาการและการตราพระบัญชานั้น จะต้องไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมาย พระธรรมวินัย และกฎหมายมหาเถรสมาคม ขั้นตอนการดำเนินการแต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ใหม่ ย่อมเป็นไปตามพ.ร.บ.คณะสงฆ์พ.ศ.2505 ฉบับแก้ไข พ.ศ.2535 ที่ระบุว่า “มาตรา 7 พระมหากษัตริย์ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชองค์หนึ่ง

ในกรณีที่ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชว่างลง ให้นายกรัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคมเสนอสมเด็จพระราชาคณะ ผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์ขึ้นทูลเกล้าฯ เพื่อทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช ในกรณีที่สมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์ ไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้นายกรัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคมเสนอสมเด็จพระราชาคณะรูปอื่นผู้มีอาวุโสโดยสมณศักดิ์รองลงมาตามลำดับ และสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ขึ้นทูลเกล้าฯ เพื่อทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช”

การชะลอการแต่งตั้งพระสังฆราชของคหใหม่

จากข้อกำหนดที่ว่า “สืบเนื่องจากในกรณีที่สมเด็จพระราชาคณะผู้มีอาวุโสสูงสุดโดยสมณศักดิ์ ไม่อาจปฏิบัติหน้าที่ได้ ให้นายกรัฐมนตรีโดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคมเสนอสมเด็จพระราชาคณะรูปอื่นผู้มีอาวุโสโดยสมณศักดิ์รองลงมาตามลำดับและสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ขึ้นทูลเกล้าฯ เพื่อทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช” ทำให้ขณะนี้ มีข้อถกเถียงวิพากษ์วิจารณ์และสร้างความวิตกกังวลในหมู่พุทธบริษัทในประเด็นว่า สมเด็จพระราชาคณะรูปใดมีความเหมาะสมกับตำแหน่งประมุขแห่งคณะสงฆ์ที่สุดสามารถปฏิบัติหน้าที่ “สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก” ได้อย่างสะดวก และนำความสงบมาสู่สังฆมณฑลอย่างแท้จริง

ความจริงในเรื่องนี้ พระเถระผู้ใหญ่ชั้นสมเด็จพระราชาคณะ อยู่ในมหาเถรสมาคม ท่านย่อมจะไม่ต้องการในลาภยศตำแหน่ง เพียงแต่บรรดาคณะศิษย์ บุคคล องค์การแวดล้อม ที่หวังพึ่งพิง หวังพึ่งพา หวังจะได้อาศัยแสวงหาผลประโยชน์ หรือแม้แต่หวังความปกป้องคุ้มครองจากอำนาจบริหาร นิติบัญญัติ และตุลาการของตำแหน่ง “สมเด็จพระสังฆราช” จะเห็นว่า สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ช่วง วรบุญโญ) วัดปากน้ำภาษีเจริญ ตามหลักแล้วท่านคือผู้ที่เหมาะที่จะดำรงตำแหน่งพระสังฆราชมากที่สุด แต่ก็ยังมีข้อกังขา เรื่อง การที่สมเด็จพระสังฆราชให้ พระธัมมชโย แห่งวัดธรรมกาย โดยสมเด็จพระสังฆราชขณะนั้นเป็นพระเทพพรเมธี บวชให้ที่วัดปากน้ำภาษีเจริญ ซึ่งอาจนำมาสู่เรื่องผลประโยชน์มากมายในอนาคต

เหตุการณ์ที่ผ่านมา ยังปรากฏว่า ได้มีการแสดงออกถึงการสนับสนุน ส่งเสริม อุปถัมภ์ค้ำจุนกันระหว่างวัดปากน้ำกับวัดพระธรรมกายอย่างโจ่งแจ้ง เช่น เดือนมกราคม พ.ศ.2555 ช่วงที่วัดพระธรรมกายจัดกิจกรรมให้พระมาเดินกลางเมือง เอากลีบดอกไม้ปูทางเดินให้พระเหยียบย่ำไปตามทาง อ้างว่าเป็น “ธุดงค์ธรรมชัย” ถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าผิดพระธรรมวินัย ปิดเบี่ยงเบนกิจของสงฆ์ ทว่าสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าก็กล่าวในลักษณะให้การรับรองและชื่นชมยินดีปรีดาในพิธีอัญเชิญรูปหล่อทองคำพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ประดิษฐาน ณ พระมหาเจดีย์มหาธรรมยุต วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ วันที่ 6 เมษายน พ.ศ.2555 สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าก็กล่าวโอวาทเยินยอ ธัมมชโย และวัดพระธรรมกายอย่างเต็มที่ว่า “...กระผมในนามของเจ้าอาวาสวัดปากน้ำและคณะสงฆ์ภิกษุ สามเณร ศรัทธาสาธุชนแห่งวัดปากน้ำต้องขอขอบพระคุณ อนุโมทนากับท่านเจ้าคุณพระเทพญาณมหามุนี พร้อมด้วยคณะสงฆ์วัดพระธรรมกาย ศรัทธาสาธุชนและกัลยาณมิตรซึ่งมีท่านเจ้าคุณพระภาวนาวิริยคุณ เป็นต้นเป็นประธาน ที่ได้มีเมตตาถวายหลวงพ่อดองคำดังที่ว่านี้ หลวงพ่อดองคำหนักมากใช้ทองคำมากถึง 1 ตัน ทองคำถึง 1 ตัน 1,000 กิโลกรัม แต่ด้วยอาศัยความเคารพน้อมนบนับถือบูชาซึ่งคณะวัดพระธรรมกายมีท่านเจ้าคุณพระเทพญาณมหามุนี เป็นต้น ได้มีความเคารพน้อมนบนับถือบูชาในหลวงพ่อดองปากน้ำ ซึ่งท่านเจ้าคุณคณะสงฆ์ และกัลยาณมิตรเรียกขานหลวงพ่อดองว่า “หลวงปู่วัดปากน้ำ” ...ด้วยความเคารพน้อมนบนับถือบูชาที่มีในหลวงปู่ท่านนี้จึงได้สละมอบให้กับวัดปากน้ำด้วยท่านทั้งหลาย นั่นถือว่าวัดปากน้ำกับวัดพระธรรมกายเป็นวัดพี่น้อง หรือเสมือนหนึ่งว่าเป็นวัดเดียวกันมีอะไรก็ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน วัดปากน้ำมีวัดพระธรรมกาย มีอะไรก็ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ดังพระมหาเจดีย์ที่ท่านทั้งหลายกำลังนั่งเห็นอยู่นี้ วัดพระธรรมกายถวายจุดปัจจัยมา 30 ล้านบาท ทองคำอีกจำนวนหนึ่งแล้วก็พระธาตุอื่น ๆ อีกจำนวนมาก ทุกอย่างท่านให้ สละ เพราะถือว่าเป็นวัดพี่น้อง หรือว่าเป็นวัดเดียวกัน...”

ด้วยเหตุนี้ พุทธบริษัทอีกจำนวนมากจึงคลางแคลงใจ ไม่สบายใจ และเกิดข้อครหาว่า หากสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ช่วง วรบุญโญ) ได้เป็นสมเด็จพระสังฆราชแล้วจะอาศัยความเป็น วัดพี่น้องกัน หรือ เป็นวัดเดียวกัน และ มีอะไรก็ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไปช่วยเหลือ หรือปกป้องธัมมชโยและวัดพระธรรมกาย ให้พ้นความผิดหรือไม่จึงนำมาสู่ปฏิบัติการชะลอการแต่งตั้งประธานแห่งสงฆ์ตำแหน่งนี้

สาเหตุที่การชะลอสามารถทำได้นั้นเป็นผลมาจากขั้นตอนการแต่งตั้งที่ระบุไว้อย่างชัดเจนใน มาตรา 7 ของ พ.ร.บ.คณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535 (แนวนหน้า ,2559) ที่ว่า 1.) การประชุมเลือกสังฆราชนั้นเป็นอำนาจเฉพาะของมหาเถรสมาคม (มส.) จะเสนอให้จัดประชุมหรือไม่ เมื่อไหร่ก็ได้ (ข่าวสด ,2559) ซึ่งหากไม่มีวาระการประชุมว่าด้วยการเสนอชื่อฯ จาก มส. กระบวนการแต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราชก็จะชะงัก 2.) หากมส.ประชุมแล้วเสนอชื่อมาที่นายกรัฐมนตรี กระบวนการแต่งตั้งก็จะเกิดขึ้นตามลำดับกาลและเทศะที่เหมาะสมตามอำนาจการพิจารณาของนายกรัฐมนตรี เนื่องจากขั้นตอนการแต่งตั้งนี้ต้องจัดเป็น “พระราชพิธี” จึงจำเป็นต้องทำราชการต้องไต่ตรองให้มาก และ 3.) คือขั้นตอนที่เกี่ยวข้องกับมติของพระราชอำนาจ ว่าท้ายที่สุดแล้วองค์ประชุมจะทรงรับรองการดำรงตำแหน่งของว่าที่พระสังฆราชของคณะหรือไม่ ดังนั้นจึงจะเห็นได้ว่าการแต่งตั้งสังฆราชนั้นมีมิติที่ผูกโยงกับการเมืองและพระราชอำนาจอย่างมากรัฐไทยเป็นรัฐสมัยใหม่แบบใด: รัฐฆราวาส (Secular-state) VS. รัฐศาสนา (religious-state)

รัฐสมัยใหม่มีกรอบการทำงานภายใต้มิติการบริหารและการปกครองรัฐ แต่หากพิจารณาพร้อมกับสนธิสัญญาเวสต์ฟาเลียในฐานะผู้ให้กำเนิดแนวคิดรัฐสมัยใหม่แล้วนั้น มิติศาสนา คือ สิ่งที่เหมาะสมกับความพร้อมกันรัฐสมัยใหม่กับศาสนายู่ด้วยกันอย่างไร

ภายใต้แนวคิดรัฐสมัยใหม่ แนวคิดนี้บรรจุประเภทรัฐย่อย ๆ ไว้อีกหลายชนิดแล้วแต่ว่าผู้ศึกษาจะพิจารณาด้วยมิติใด เช่น หากผู้ศึกษาเลือกพิจารณารัฐสมัยใหม่ผ่านมิติการจัดการปกครอง “รัฐเดี่ยว” และ “รัฐรวม” แต่หากพิจารณาผ่านมิติศาสนา เรามีความจำเป็นต้องรู้จักรัฐทั้งสองประเภทนี้อย่างถ่องแท้ อันได้แก่ “รัฐฆราวาส” และ “รัฐศาสนา”

รัฐทั้งสองประเภทนี้เป็นเสมือนคำคุณศัพท์ที่ช่วยชี้ให้เห็นว่า “รัฐเดี่ยว” หรือ “รัฐรวม” ที่กำลังถูกศึกษาอยู่นั้นมีมิติการจัดการกับภาคศาสนาอย่างไร หากรัฐนั้นใช้ศาสนาเป็นอุปกรณ์ปกครองประเทศ, มีการบังคับใช้กฎหมายหรือนโยบายในลักษณะเลือกปฏิบัติอันสะท้อนความเสมอภาคระหว่างบุคคลต่างศาสนา, มีการนำหลักศาสนาไปใช้เป็นหลักกฎหมายของรัฐ และมีการระบุว่าศาสนาใดเป็นศาสนาประจำชาติ รัฐนั้นจะถูกพิจารณาว่าเป็น “รัฐศาสนา” แต่หากรัฐใดมีลักษณะตรงข้ามกับนิยามที่กล่าวมาข้างต้นก็จะพิจารณาว่าเป็น “รัฐฆราวาส” (All about history, 2017)

จากเนื้อหาที่กล่าวด้านบน จะพบว่ารัฐไทยเข้าสู่สถานะรัฐสมัยใหม่ด้วยวิถีที่ต่างจากโลกตะวันตกเพราะรัฐไทย (สยาม) เป็นรัฐสมัยใหม่โดยไม่ผ่านการทำสงครามศาสนา และพัฒนาการของรัฐไทยจากรัฐจารีตสู่รัฐสมัยใหม่นั้นภาคศาสนาแทบไม่ส่วนในการเปลี่ยนผ่าน หมายถึงพุทธศาสนาไม่ได้ทำตัวเป็นชนวนของความขัดแย้ง (เนื่องจากการกระจายตัวอย่างไม่เป็นเอกภาพของตัวพุทธศาสนาจึงทำให้ภาคศาสนาไม่มีพลังมากพอที่จะผลักดันหรือสร้างความขัดแย้งใด ๆ ให้เกิดขึ้นในช่วงเวลาการเปลี่ยนผ่านของรัฐ) มีหน้าซ้ำพุทธศาสนาถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือทางอุดมการณ์เพื่อใช้ในการสร้างชาติและหลอมรวมผู้คนให้มีสำนึกร่วมกัน (เนื่องจากเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของชนชั้นนำและประชาชน) เสียอีก เช่นนั้นแล้วรัฐไทยควรถูกจัดไว้เป็นรัฐประเภทใดเมื่อพิจารณาในมิติภาคศาสนา

จากเนื้อหาเพื่อใช้ประกอบการพิจารณาในส่วนประเด็นนี้ ทำให้คณะผู้ศึกษาตัดสินใจสรุปผลการศึกษาออกเป็นสองรูปแบบ รูปแบบที่หนึ่งคือการพิจารณาว่ารัฐไทยเป็นรัฐสมัยใหม่แบบ “รัฐกำกวม” และรูปแบบที่สองคือการพิจารณาให้รัฐไทยอยู่ในประเภทรัฐสมัยใหม่แบบ “รัฐฆราวาส”

รัฐไทยเป็นรัฐกำกวม

ผู้ศึกษาพิจารณาแล้วพบว่าภาคพุทธศาสนาเป็นกุญแจของการกลายเป็นและการดำรง (becoming and being) สถานะรัฐสมัยใหม่ของประเทศไทย ภาคศาสนามีบทบาทอยู่ในทุก ๆ บริบทปัจจัยแห่งการเป็นรัฐสมัยใหม่ของไทย ไม่ว่าจะเป็นมิติด้านอาณาเขต อำนาจอธิปไตย ผู้ใช้อำนาจจัดการปกครองและในมิติพลเมือง สามารถอธิบายได้ดังนี้

เป็นกลไกสร้างพรมแดนรัฐ (ทางธรรม) เมื่ออาณาเขตที่ชัดเจนเป็นเงื่อนไขของการเป็นรัฐสมัยใหม่ พวกเราพิจารณาว่าอาณาเขตที่ชัดเจนทางโลกนั้นรัฐไทยมีอยู่แล้วผ่านการทำงานของเส้นเขตแดน แต่ในขณะเดียวกันภาคศาสนาช่วยขับเคลื่อนให้อำนาจทางธรรม (เส้นเขตแดนทางธรรม) ภายใต้อำนาจทางโลกทำงานชัดเจนขึ้น สะท้อนผ่านการกำเนิดและบังคับใช้ “พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484” ซึ่งเป็นพระราชบัญญัติที่กำเนิดสังฆสภา ก่อนพัฒนามาเป็นมหาเถรสมาคมในภายหลัง

พื้นที่ใต้ที่อำนาจแห่งพระราชบัญญัตินี้ และผลผลิตแห่งพระราชบัญญัติอันได้แก่ มหาเถรสมาคม และคำสอนฝ่ายธรรมยุติ และมหานิกายของไทยยังคงทำงานอยู่ มันสะท้อนว่าพื้นที่นั้นอยู่ใต้บริบทการทำงานของประเทศไทย การ “อยู่ใต้บริบทการทำงานของประเทศไทย” ทางธรรมนั้นไม่สามารถอ้างสิทธิได้ว่ารัฐไทยมีอำนาจทางโลกเหนือดินแดนบริเวณนั้น เช่น คณะสงฆ์ไทยที่ปฏิบัติเผยแพร่ศาสนากิจและพำนัก ณ วัดไทยในต่างประเทศ แม้กิจการแห่งสงฆ์ที่กำลังดำเนินอยู่กระทำภายใต้พ.ร.บ.ดังกล่าว แต่วัดไทยในต่างประเทศไม่ถือว่าเป็นดินแดนของรัฐไทย เป็นต้น

เป็นกลไกรวมรัฐ (สร้างศูนย์อำนาจที่ชัดเจน) ถ้าการรวมศูนย์อำนาจทางโลกเพื่อให้เกิดรัฐสมัยใหม่กระทำผ่านการเกิด กระทรวง ทบวง กรม การเกิดพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 ก็คือการรวมศูนย์อำนาจทางธรรมในประเทศให้เป็นปึกแผ่นและมีการดูแลพื้นที่ท้องถิ่นของสงฆ์ทั้งเชิงกายภาพและเชิงการปกครองอย่างเป็นระบบผ่านการทำงานของเจ้าคณะภาคและเจ้าคณะจังหวัดซึ่งทั้งสองล้วนเป็นกลไกทางการปกครองแบบลักษณะรวมศูนย์ของการบริหารองค์กรสงฆ์ไทย

สิ่งที่น่าสนใจคือการจัดการคณะสงฆ์ไม่ว่าจะที่ใดจะมีธรรมชาติการปกครองแบบรวมศูนย์ ทั้งนี้ (จากการวิเคราะห์) น่าจะเป็นไปเพื่อสร้างความเป็นปึกแผ่นและป้องกันการแตกแถวของสงฆ์ได้อำนาจปกครอง เพราะอย่าลืมว่าอำนาจทางศาสนาเคยถูกพิจารณาว่าเป็นที่มาของอำนาจอันชอบธรรมในการปกครองมาตั้งแต่อดีต ดังนั้นการแตกแถวของสงฆ์ได้อำนาจปกครองจึงเป็นหอกข้างแคร่ที่สำคัญไม่ใช่เพียงต่อรัฐในมิติศาสนา แต่ยังต่อรัฐทางโลกด้วย

อีกตัวอย่างหนึ่งที่สะท้อนบทบาทที่เอื้อต่อการรวมศูนย์อำนาจรัฐทางโลกผ่านมิติศาสนาคือ การทำงานของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งฝ่ายธรรมยุติและมหานิกาย อย่างที่เราทราบกันดีว่ารัฐไทยรับรองพุทธศาสนาเพียงสองนิกายนี้เท่านั้น และเพื่อให้ทั้งสองนิกายอยู่ในหูลูกตาของรัฐตามหลักคิดว่า “ความรู้คืออำนาจ” จึงทำให้เกิดมหาวิทยาลัยสงฆ์ของทั้งสอง

นิกายที่อยู่ภายใต้กำกับของรัฐ (หมายถึงรัฐรับรองหลักสูตรการเรียนการสอนของมหาวิทยาลัย) หลักคำสอนของพุทธในประเทศไทยจึงอยู่ในหุบตาของรัฐไทยเสมอตราบดีที่ผลิตมาจากสำนักทั้งสอง

เป็นกลไกเพื่อสร้างและดำรง Unity ของคนภายในรัฐ: ในมิติพลเมือง ภาควิชาศาสนาทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการสร้างความหมายของคำว่าพลเมืองไทยดังคำพูดติดปากที่ว่า “คนไทยนับถือศาสนาพุทธ” ซึ่งเป็นวลีที่เพิกเฉยต่อความจริงที่ว่ารัฐไทยประกอบด้วยพลเมืองศาสนิกชนอื่นด้วย แต่กระนั้นนโยบายชาติหลาย ๆ อย่างก็มันดักำเนิดที่อิงกับความเชื่อทางพุทธศาสนา เช่นนโยบายวันหยุดของชาติที่ตรงกับวันสำคัญทางพุทธศาสนา และความพยายามผลักดันให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ แต่ยังไม่สำเร็จในกาลปัจจุบัน

สามประการข้างต้นทำให้ผู้ศึกษาเห็นว่าภาควิชาศาสนา มีบทบาทในมิติการปกครองและการเมืองของรัฐไทยเป็นอย่างมาก และยิ่งเมื่อพิจารณาพร้อมกับรัฐธรรมนูญไทยทุกฉบับ มาตรา 9 ที่กำหนดให้พระมหากษัตริย์ไทยต้องเป็นพุทธมามกะ และมาตรา 79 ที่ระบุว่า รัฐต้องให้ความอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาที่ประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่นับถือมาช้านานและศาสนาอื่น ทั้งต้องส่งเสริมความเข้าใจอันดีและความสมานฉันท์ระหว่างศาสนิกชนของทุกศาสนา รวมทั้งสนับสนุนการนำหลักธรรมของศาสนามาใช้ เพื่อเสริมสร้างคุณธรรม และพัฒนาคุณภาพชีวิต ก็ยิ่งเน้นย้ำขึ้นอีกว่ารัฐไทยมีลักษณะโน้มเอียงให้ศาสนาพุทธมากกว่าศาสนาอื่น ๆ

บางประเทศเช่นสหรัฐอเมริกา นิยามให้ประเทศไทยเป็นรัฐศาสนา ทว่าเนื่องจากรัฐไทยไม่ได้กำหนดอย่างเป็นทางการลักษณะอักษรให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ อีกทั้งยังใช้ระบบประมวลกฎหมาย (Civil law) ในการปกครองประเทศ ไม่ใช่กฎหมาย คณาศาสตร์จึงเห็นควรให้พิจารณาว่ารัฐไทยอยู่ในประเภท “รัฐกำกวม” หรือ Ambiguous State

รัฐไทยเป็นรัฐฆราวาส

บทบาทของภาควิชาศาสนาที่มีต่อรัฐไทยที่กล่าวมาข้างต้น แม้นัยหนึ่งจะให้ภาพว่าบทบาทที่มีต่อการปกครองรัฐทางโลกนั้นมีมากเหลือเกิน มากเสียจนอาจตีความไปได้ไกลว่ารัฐไทยเป็นรัฐสมัยใหม่แบบรัฐศาสนา แต่ในอีกแง่หนึ่ง หากพิจารณาด้วยหลักคิดแบบ Statism ว่ารัฐกิจที่เกิดขึ้นทั้งหมดที่ดูเหมือนอยู่ภายใต้ร่มเงาของหลักศาสนา แท้จริงแล้วคือรัฐต่างหากที่เป็นผู้ใช้ประโยชน์จากศาสนาในการจัดการปกครองประเทศ ก็ย่อมได้เช่นกัน

รัฐกิจที่เกิดขึ้นในเนื้อหาส่วนก่อนหน้า (รัฐไทยเป็นรัฐกำกวม) หากเปลี่ยนผู้กระทำการจากภาควิชาศาสนาเป็น “ภาครัฐ” ภาพที่ออกมาจะอยู่ในรูปของการที่ภาครัฐใช้ประโยชน์จากศาสนาในการปกครองประเทศ ไม่ว่าจะเป็น

1) การใช้ข้อเท็จจริงทางศาสนาในการรวมศูนย์อำนาจรัฐทุกมิติเข้าสู่ส่วนกลางผ่านการทำงานของมหาเถรสมาคม คณะปกครองฝ่ายสงฆ์ส่วนกลาง และภูมิภาค และการกำหนดธรรมเนียมปฏิบัติที่พึงประสงค์ผ่านการยอมรับหลักคำสอนเพียงสองนิกายหลักและอนุมัติให้ตั้งสถาบันทางการศึกษา

2) การสร้างเอกลักษณ์ของชาติผ่านขนบทางพุทธศาสนาและประเพณีทางศาสนาที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา หมายถึงการกำหนดวันสำคัญทางพุทธศาสนาให้เป็นวันหยุด

3) การที่ภาคการเมืองเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับการตั้งผู้ดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราช เพื่อแสดงว่ากิจนี้ไม่ใช่เป็นเพียงกิจภายในสงฆ์ที่สามารถจัดการได้โดยไม่ต้องเกี่ยวข้องกับภาครัฐ

อีกทั้ง รัฐไทยกลับไม่มีความพยายามและความตั้งใจที่จะให้เป็นรัฐที่ปกครองโดยศาสนาสะท้อนจากการปกครองประเทศด้วยระบบประมวลกฎหมาย (Civil law) และการไม่กำหนดให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ อย่างที่กล่าวแล้วในเนื้อหาข้างต้น ฉะนั้นในมิตินี้ ผู้ศึกษาจึงพิจารณาว่ารัฐไทยยังคงความเป็นรัฐฆราวาส มิใช่รัฐกำกวม

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

ดุลยภาค ปรีชารัชช .(2554). *เขตแดนสยามประเทศ มาเลเซีย พม่า กัมพูชา*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

เดช บุนนาค. (พ.ศ.2548). *การปกครองระบบเทศาภิบาลของประเทศไทย พ.ศ.2435-2458*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ และคณะ .(2546) .*ทิศทางการปกครองท้องถิ่นไทยและต่างประเทศเปรียบเทียบ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิญญูชน.
- ประสงค์ สุขุม. (2547). *จากยมราชถึงสุขุมวิท : เหตุการณ์ใน 4 รัชกาล*, พิมพ์ครั้งที่ 4, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมบูรณ์ สุขสำราญ. (2527).*พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม*, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมบัติ จันทรวงศ์. (2532).ศาสนากับการเมือง :ข้อสังเกตเบื้องต้นว่าด้วยอุดมการณ์และวิโทศบายของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ, *รัฐศาสตร์สาร* ปีที่ 15 ฉบับที่1.
- Sternberger, Dolf.(1968)."Legitimacy" in *International Encyclopedia of the Social Sciences* (ed. D.L. Sills) Vol. 9 (p. 244). New York: Macmillan,

ออนไลน์

- ข่าวสด,(2559, 3 มกราคม).มติมส.5มค.เอกฉันท์ เสนอชื่อ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ. Retrieved from daily.khaosod.co.th/view_news.php?newsid=TUROd01ERXdNVEV5TURFMU9RPT0=§ionid=TURNd01RPT0=&day=TWpBeE5pMHdNUzB4TWc9PQ
- แนวหน้า,(2559, 10 มกราคม) .“มส.ไม่มีวาระถกเสนอชื่อสังฆราช” Retrieved from <http://www.naewna.com/politic/196275>
- All about history(2017,8 Jan) “Separation Of Church And State” Retrieved from <http://www.allabouthistory.org/separation-of-church-and-state.html>.